

УДК:141.2:165.63

Ольга ГОМІЛКО**СУСПІЛЬСТВО ЗНАНЬ
ЯК ВИКЛИК РАЦІОНАЛЬНОСТІ**

Концепт суспільства знань визначає ситуацію, коли, з одного боку, стрімке зростання впливу знань на життя людей відкриває перед ними нові можливості та продуктивні перспективи, а з другого – загострює ризики регресу людської раціональності. Аналіз цієї дилеми і є метою статті. Основна теза полягає у твердженні, що сучасна критика раціональності повинна бути спрямована на її зміцнення, а не ослаблення та протиставлення іншим сферам людського буття. Суспільство знань ставить раціональність перед викликами кардинальних змін, а не обмежень. Головний вектор таких змін – подолання модерної форми раціональності завдяки переходу від ідеї єдності форм раціональності до ідеї їх розмаїття. Остання передбачає визнання ситуативної сили знань, що підважує їхню модерну ієрархію та критерій об'єктивності знань. Тоді концепт «суспільство знань» слід розглядати в множині – як «суспільства знань», де використання знань є спільним, а доступ до них вільним та справедливим. Неспроможність впоратися з викликами раціональності штовхає людство або на шлях технократичного поневолення, або до скочування у варварство.

Ключові слова: знання, інформаційне суспільство, модерна наука, освіта, практичний розум, раціональність, «суспільства знань».

Суспільство знань як ситуація невизначеності

Концепт «суспільство знань» визначає ситуацію, коли, з одного боку, стрімке зростання ролі знань відкриває перед людством нові можливості та продуктивні перспективи, а з другого – загострює небезпеки регресу людської раціональності. Важливим завданням у аналізі концепту суспільства знань стає розгляд цього парадоксу. На відміну від традиційного вирішення цієї дилеми, котра полягає в критиці раціональності, філософська рефлексія має сфокусуватися на пошуках шляхів посилення раціональності. Адже суспільство знань загострює виклики раціональності. Їх подолання полягає в такій зміні останньої, яка закріпила б її позиції в усіх сферах людського буття. Інакше на людство чекає або технократичне поневолення, або архаїчний занепад.

У першому випадку технократичний розвиток редукує людську природу до технологічно одномірної функціональності, тоді як у другому – пробу-

джує її «дику» природу. Здебільшого сучасні «пророцтва» залякують людство першим сценарієм. Перетворення людини на механістичну та байдужу істоту без почуттів – популярний сюжет сучасного мистецтва. Але не менш загрозовою для людства є перспектива втратити контроль над власною природою, коли її деструктивний сегмент знаходить собі живлення в технологічному прогресі. Сучасні терористи, воюючи проти бездушного Заходу, не хехтують його технічними здобутками, тим самим ширячи по світу насильство, ненависть, злобу, ресентимент тощо. В обох випадках людство втрачає шанс на краще життя, випускаючи духа з пляшки.

Кіборг чи дикун навряд чи можуть бути втіленням майбутнього, до якого прагне людина. Трансформація людини в кіборга редукує її життя до механістичного функціонування, а в дикуна – до свавільного невігластва. Для суспільства знань кіборг та дикун – це не фантастичний та історичний персонажі, а реальні антропологічні метаморфози. Захистити себе від такої перспективи людство зможе тоді, коли зуміє посилити власний розум різними знаннями, а не лише науковими – це можуть бути знання, котрі або ще не з'явилися, або давно забулися, або не є визнаними наразі. Для цього людству треба не так примножувати знання, як змінити спосіб їх здобуття, розпізнавання та використання.

А тому суспільство знань – це не стільки посилення ролі знань та збільшення їх кількості, скільки їх трансформація та переформатування. Якщо трансформація стосується змісту знань, то переформатування – їхнього інституційного закріплення. Очевидно, що наука та освіта мають також змінитися. Втрата автономії мислення та економізація знань загрожує їм не менше, ніж терористи. Особливо це стосується університету, котрий у своєму покликанні прагне бути запорукою збереження ідеї людини, а не кіборга чи дикуна. Так, кіборг являє собою метаморфозу людської природи в бік машини. Це гібрид людини та машини. Він постає як раціонально сконструйований механістичний андроїд, функціонування якого є одновимірним та електронно залежним. Дикун засвідчує собою трансформацію в бік тварини. Як спонтанна жива істота, він насилу дає раду власним імпульсам, потягам та інстинктам. Історія людської культури демонструє постійне змагання людини з цією стихією. І, власне, ідея людини виражає прагнення до божественних зразків, для яких спонтанність та раціональність не є взаємовиключними, а зумовлюють одна одну. Тоді не лише когнітивні, але й тілесні властивості людини набувають ознак розумності. У суспільстві знань людина має обґрунтувати своє домагання титулу розумної істоти.

Суспільство знань: прогрес чи застій знань?

Отже, суспільство знань – це виклик його модерним параметрам. Визначені просвітницькою ідеєю прогресу, ці параметри здебільшого стосуються соціальної сфери, матеріального виробництва та наукового пізнання. Просвітницьке мислення вбачає в поступовому розвитку цих сфер можливість удосконалення людського буття, завдяки чому відбувається викоринення його негативно-деструктивних ознак. Однак як онтологічні сутності вони мало цікавлять таке мислення. За межами уваги просвітницького мислення залишається також внутрішній світ людини. Її екзистенційні переживання, почуття, пристрасті та емоції, за логікою модерного мислення, соціально-економічний та науковий прогрес може покращити також. Вияви людського насильства та агресії сприймають як брак останнього.

Втім, сучасні події демонструють іншу логіку. Недавній світ відносного спокою та миру вмить змінився не лише для українців. Він став глобально небезпечним. Загибель туристів у Стамбулі чи Буркіна-Фасо засвідчує факт, який шокує – від загрози стати жертвою насилля сьогодні не рятує ані соціальний, ані матеріальний, ані науковий прогрес.

Стає очевидним, що в епоху суспільства знань «темний бік» людської природи швидко прокидається. Виявилось, що для боротьби з ним сили модерного розуму недостатньо. Навіть складається враження, що онтологічні негативності комфортно сусідують із ним. Зокрема, у суспільстві знань вони знаходять собі поживу у формі 1) легітимації одних знань та забутті інших, 2) трансформації змісту та структури знань, 3) гібридизації різних типів знань, 4) міфологізації самого суспільства знань та 5) суспільній інертності в царині науки та освіти. Непередбачуваність, неконтрольованість та випадковість окреслених процесів грає на руку «темному боку» людини. Суспільство знань має поставити їх під контроль, уникаючи модерних пасток мислення, зокрема уявлення про нього як про подальший прогрес знань.

Міфи про суспільство знань на кшталт цих описує німецький дослідник Х.-Д. Кюблер. Він посилається на припущення дослідників комунікації з університету Мінесоти, котрі ще в 1970 році «висловили певний сумнів у тому, що поширювані щодня через засоби масової інформації відомості обов'язково та однаковою мірою спричиняють загальне підвищення людського рівня знань. Навпаки, ці та деякі інші дослідники звернули увагу на факт, що поширення (дифузія) інформації відбувається по-різному, а саме – залежно від певних можливих ознак, зумовлених не тільки особливостями поширення (як-от вид засобу поширення, тема чи інформаційний сюжет, проміжок часу), але й суб'єктивними вподобаннями публіки» вперше (Кюблер, 2010, с.173).

Проростання в суспільстві знань загрозливих тенденцій раціоналізації посилює відповідальність освіти, зокрема університету як гаранта такої раціоналізації. озброєння людського мислення потужними фільтрами добору ефективних знань визначає її (освітні) пріоритети. Можливість розпізнати такі знання дає практика життя. Тому остання вимагає від освіти не так примножувати знання, як виробляти фільтри добору знань, котрі перешкоджають посиленню загроз та є продуктивними для культури.

Відомі міркування американського фізика Дж. Хюбнера про можливий спад інноваційного розвитку людства (Див.: Huebner, 2004). Він вважає, що пік наукових відкриттів припав на кінець дев'ятнадцятого століття. Підставою для такого висновку був авторський аналіз динаміки у співвідношенні між кількістю населення землі та появою технічних новинок. На його думку, час винайдення електростанцій, телефона та автомобіля виявився найбільш продуктивним у цьому плані. Згодом інноваційний розвиток людства, як показує Хюбнер, демонструє схильність до уповільнення. Тож, за його прогнозом, у недалекому майбутньому темпи інноваційного розвитку можуть знизитися до рівня «темних віків».

Утім, гіпотезу Хюбнера не обминула критика. Наприклад, прихильники інноваційного прогресу говорять про значущість для людської цивілізації наукових відкриттів, а не про їхню кількість у відношенні до загальної кількості світового населення. Прикладом такої позиції є світовий бестселер М. Кайку «Фізика майбутнього», у якому відомий американський фізик оптимістично зображує вплив науки на долю людства. Він переконаний, що наука разуче змінить наше повсякденне життя вже у ХХІ столітті. Кайку вважає, що саме досягнення в царині квантової механіки, біогенетики та штучного інтелекту здійснили кардинальний поворот у взаємодії людського життя та науки. Майбутнє людства Кайку пов'язує з оптимістичним баченням трансгуманізму, де наука є надійним союзником людини в її прагненні до кращого життя. Він стверджує, що «сьогодні ми стали хореографами танцю природи й навчилися «підкорювати» закони природи то тут, то там. А до 2100 року ми перейдемо до статусу господарів природи... Наука не стоїть на місці. Всюди довкола нас наука розвивається в геометричній прогресії. Якщо порахувати кількість наукових статей, що публікуються, то можна побачити, що весь обсяг наукової інформації подвоюється приблизно щодесять років. Інновації й наукові відкриття змінюють весь економічний, політичний та соціальний ландшафт, спростовуючи старі, старанно виплекані вірування й забобони» (Кайку, 2013: с. 28).

Як бачимо, афоризм Ф. Бекона «знання – це сила» набуває в міркуваннях сучасного фізика нового звучання. Адже замість того, щоб під-

коряти природу та бути її володарями, маємо стати її *господарями*, піклуючись про неї та дбаючи про її процвітання й добробут. Утім, оптимізм Кайку та песимізм Хюбнера не суперечать один одному. Значення досліджень Хюбнера полягає не стільки в тривожному попередженні про людський регрес, скільки в тверезому баченні наукового прогресу. Накопичення людством значного обсягу знань вимагає кардинальної зміни в ставленні до них. У цьому переконані обидва фізики. Утім, необхідність таких змін не має перетворитися на зневагу до розуму.

«Маленький принц» у суспільстві знань: розгубленість чи ганьба розуму?

У суспільстві знань раціональність має довести свій статус всевітньо-історичного рушія. Інакше думка М. Вебера про перспективу посилення раціональності людства стане ще однією утопією. Однак, як уже зазначалося, надійний захист раціональності передбачає не збереження її просвітницької парадигми, а визнання розмаїття типів раціональності та способів її функціонування. Раціональність має набути таких форм, котрі б не давали підстав показувати її через уобрази з анімаційного фільму французького режисера М. Осборна «Маленький принц» (2015). На жаль, елітну освіту, навчання, розвиток кар'єри, світ раціональності змальовано в фільмі в темних депресивних кольорах. Потворність прискіпливих учителів престижної академії та зайнятих сумлінною працею людей міста автори фільму протиставляють яскравості світу уяви та мрії старого нероби Лютчика. Дилема серця та розуму тут вирішується на користь першого.

Але якщо казку Антуана де Сент-Екзюпері можна назвати гімном любові, то створений за її мотивами мультфільм сприймається як ганьба розумові. Педантичність та монотонність цілераціонального життя сучасних людей у мультфільмі постають як чорні хмари, що їх має розітнути зоряний меч мрії. Образ дівчинки, котра виривається з полону нудної освітньої рутини й шалено вимахує мечем, випускаючи зірки з полону Дільця, насторожує. Адже в цю мить вона більш схожа не на різдвяного ангела, а на фанатичного терориста. Захоплена історією про Маленького принца, дівчинка не лише сама відмовляється від прагнення до якісної освіти, але й переконує свою маму, що покладатися на «план життя», котрий та їй ретельно складала для досягнення успіху, — марна річ. Замість наполегливої та напруженої підготовки до вступу в елітарну школу автори фільму пропонують дівчинці сидіти разом із мамою вночі на даху та милуватися зірками. Удару по раціональності в мультфільмі завдає й таке відгалуження сюжету: поки Маленький принц старанно мив вікна

хмарочосів, одна з його зірок заросла баобабам, а улюблена троянда зів'яла. Отже, побудована на свідомому виборі та розрахунку цілераціональна дія, котру в мультфільмі символізують «план життя» та сумлінна праця, руйнує щастя. Натомість спонтанність, пригода та мрія постають його запорукою.

Напевно, творці цього мультфільму прагнуть привернути увагу до чутливих точок сучасної раціональності, головним чином спричинених просвітницьким розривом серця та розуму, або, інакше кажучи, – її одномірної абсолютизації у вигляді теоретичного розуму. Як уже зазначалося, суспільство знань як ступінь трансформації інформаційного суспільства оголює ці точки та робить їх болючими. Однак сучасна критика раціональності має бути відповідальною, вираженою та спрямованою не на її ослаблення, а на пошук шляхів її посилення.

Глобалізація світу ставить на кін долю розуму: чи він укріпить свої цивілізаційні позиції – чи поступиться місцем стихії та хаосу. Світ, котрий свої витoki вбачає в ідеї розуму (його ми називаємо європейським або західним), має подолати власну розгубленість та непевність перед сучасними викликами розуму. А саме сумнів у його перспективах унаочнює Осборнова анімаційна інтерпретація «Маленького принца». Однак замість паплюження раціональності має відбутися відродження її сили. Ресурс такого відродження – у відновленні розмаїття типів раціональності. Саме воно, розмаїття, визначає продуктивну перспективу останньої.

«Суспільство знань» vs інформаційне суспільство

Суспільство знань – це не так посилення ролі та розширення сфери впливу знань, як усебічна їх легітимація та актуалізація. Магістральним напрямом цього процесу стає трансформація знань, скерована визнанням різноманітних форм раціональності. Подолання модерного проєкту знань відбувається за рахунок посилення раціонального чинника в культурі через: (1) розширення спектру раціональності; (2) розширення кола її носіїв; (3) зміни етики розподілу знань.

Важливо зазначити, що у Всесвітній доповіді ЮНЕСКО «До суспільств знань» (2005 р.) концепт «суспільство знань» вжито у формі множини – тобто, як «суспільства знань» («Knowledge Societies»). Цим концептом у документі означено «суспільства, джерелом розвитку яких є власне розмаїття та власні здібності» (UNESCO World Report, 2005: р. 17). Як пояснюють автори цієї доповіді, запровадження концепту суспільств знань фіксує вихід за межі *інформаційного суспільства*, для якого засадничими є *технології*. Інформаційне суспільство передбачає не просто інтенсифікацію

накопичення знань та полегшення доступу до інформації, але головним чином технологізацію життя: знання у формі технологій дедалі активніше просочуються в різні його сфери – і горизонтально, і вертикально. Горизонтальний зріз проникнення знань охоплює індивідуальне життя людини в його найінтимніших сферах. Неймовірні досягнення репродуктивних технологій чи біонічного моделювання тіла є переконливим доказом цього. Тоді як вертикальний зріз проникнення знань пронизує різні культури, нації, континенти, незважаючи на рівень достатку, політичний клімат чи соціальні умови. Смартфон чи супутникову антену можна знайти і в скляному хмарочосі перенаселеного мегаполісу, і в глиняній халупі в безлюдних джунглях.

Утім, швидкісне та глобальне розповсюдження інформації внаслідок технологічної революції не вирішило соціальні конфлікти, не припинило війни й не вберегло людське мислення від брехні. Інформація, попри її змістовну чіткість, виявилася не менш потужним маніпулятивним засобом, ніж традиційна ідеологія.

А поняття «суспільства знань», на відміну від поняття інформаційного суспільства, не обмежується сферою технологічного зростання. Воно виражає широкий спектр культурних, етичних, політичних, соціальних, економічних та інституційних трансформацій у їхній плюральной перспективі та нелінійному динамізмі. Ось чому поняття «суспільства знань» фіксує складність ситуації в її невизначеності та мінливості, що передбачає легітимацію різних форм раціональності та способів здобуття знань.

Нерідко вітчизняні дослідники надають поняттю нелінійності значення, запозиченого з синергетичного його розуміння як такої властивості системи, що забезпечує її саморозвиток та самоорганізацію. Так, застосовуючи принципи синергетики до аналізу освіти, говорять про їхню творчу сутність (Див.: Філософія освіти, 2009: с. 303-304). Тоді як нелінійна динаміка та плюралізм – це уможливлення не лише продуктивної відкритості, творчої взаємодії *різного* та конструктивного діалогу, але й відхилення, збочення та конфронтації. Тож у «суспільствах знань», враховуючи їхній плюралізм та нелінійну динаміку, виникають сприятливіші умови для зіткнень, непорозумінь та агресії. Ось чому в цьому контексті вони стають більш конфліктно небезпечними, ніж традиційне модерне суспільство. Можна погодитися з твердженням, що «інстинкт абсолютизації і звеличення «власного» способу життя можна назвати основною причиною деяких з найгірших страждань світу» (Горбунова, 2014: с. 152).

«Суспільства знань» як суспільства «спільних» у використанні знань

Тож вживання у визначенні ЮНЕСКО форми множини – «суспільства знань» – має на меті полегшити ті страждання світу, що проростають із абсолютизацій «власної» неповторності. Адже відмовляючись від універсального зразка суспільства знань, ми легітимемо різні типи раціональності. На відміну від постмодерної легітимації різних наративів, визнання різних типів раціональності в суспільствах знань передбачає визнання *розумності* іншого, а не просто його відмінності. Таким чином фундується спільність, котра дає змогу відмінним суспільствам не конфліктувати, а мирно співіснувати. На відміну від модерної моделі розумності, у «суспільствах знань» вона позбавлена інтенції універсальності істини. Тоді останню тлумачать у сенсі універсального *використання*. Накопичені знання стають універсальними завдяки спільному їх використанню, а не загальному значенню.

Акцент на спільному використанні знань посилює вагу практичного розуму. Адже головним критерієм таких знань стає не їхня абстрактна істинність, а релевантність конкретним ситуаціям людського життя. Ситуативна сила знань визначає їхню життєву значущість. На відміну від теоретичного розуму, практичний розум апелює до моралі, що вберігає його від постмодерністських пасток релятивізму. Ознаками практичного повороту в епістемологічній настанові «суспільств знань» можна вважати 1) ослаблення монополії наукових знань на об'єктивну істину та 2) врахування контексту використання знань, тобто визнання їхнього практичного значення. Таким чином, модерна парадигма знань втрачає свій панівний вплив.

Так, у «суспільствах знань» науковий ідеал модерної науки у формі математизованого, об'єктивного знання про властивості речей, котре здобувається завдяки експерименту, вже не відповідає критеріям раціональності «суспільств знань», як-то гетерогенність, ситуативність, контекстуальність, практичність та моральність. Не випадково сучасні наукові знання виявляють тенденцію до відкритості, суб'єктивності, метафоричності та єдності. Практичний поворот у сучасній науковій теорії підважує такі її модерні засади, як антропоцентризм, гуманізм, активізм та натуралізм. Евристичний потенціал наукового знання послаблює також його класична дисциплінарна представленість у освіті. А тому впоратися з викликами раціональності у «суспільствах знань» засобами модерної науки стає дедалі складніше. На порядку денному сучасної науки та освіти стоять значні інституційні та когнітивні зміни. Розмежування освітніх дисциплін, котрі, за термінологією М. Вебера, або «пояснюють» (природничі) або «розуміють» (гуманітарні), має бути подолано за допомогою посилення

їхнього практичного змісту, котрий вказує на їхню вкоріненість у реальному житті людини, у контексті їхніх міждисциплінарних та трансдисциплінарних трансформацій. Знання про контекст використання «спільних знань» набуває особливого значення.

Як уже зазначалося, в умовах викликів раціональності в «суспільствах знань» прагнення модерного мислення до єдино правильної моделі знань посилює його конфліктний потенціал. Адже комплексність та контингентність сучасного життя потребує таких моделей знань, котрі б надавали кожній людині можливість, незалежно від умов її існування, але у відповідності до них, найбільш ефективно адаптуватися до сучасної реальності. Тоді знання набувають гетерогенних значень у залежності від контексту їх використання. Розмаїття типів раціональності передбачає не лише те, що вони різні, але й різну їх імплементацію.

Наприклад, запозичені західною культурою східні знання про єдність духу та тіла постають як інструмент подолання цієї дихотомії. Водночас відсутність такого розколу людської природи в східних культурах зумовлює інше використання знань про єдність духу та тіла. Здебільшого йдеться про їхні антропотехнічні значення, тобто – як певних технік раціоналізації внутрішнього світу людини, а саме спроможності володіти собою та досягти «внутрішнього спокою». Пригадаймо сюжет популярного американського анімаційного фільму Дж. Нельсона «Панда Кунг-Фу 2» (2011 р.). Перемогти злого павича Шеня, котрий намірився поставити на коліна країну традиційної культури кунг-фу шляхом використання невідомої їй вогнепальної зброї, її захисникові, панді По, допомагають саме внутрішній спокій та впевненість у собі. Воїн Дракона По, коли дізнається правду про себе, врешті-решт відчуває внутрішній спокій, і завдяки цьому йому вдається перехоплювати полум'яні снаряди гармат та спрямовувати їх у зворотному напрямку – у бік лиходія Шеня.

Методологічна настанова визнання множинності та плюральності різних форм та рівнів знань уможливило подолання «тиранії» одних порядків раціональності щодо інших (Див.: Вельш, 2004: с. 264). Якщо знову повернемося до мультфільму про панду, то тут йдеться про перемогу традиційної культури кунг-фу над «тиранією» раціонального порядку модерного зразка. Настанова множинності та плюральності знань тісно пов'язана з визначенням у Доповіді ЮНЕСКО суспільств знань як суспільств «спільних» у використанні знань («Societies of Shared Knowledge») (Див.: UNESCO World Report, 2005: р. 147). Поступ людства у напрямі до «суспільства *спільних* знань» розглянуто в доповіді як умову можливості його виживання та збереження людяності.

Етика вільного доступу до знань

Розширення концепту суспільства знань за рахунок поняття «спільно використовуваних знань» загострює його етичні конотації. Так, принциповим визначенням «суспільства спільних знань» є *вільний* доступ до них. Важливо не лише технічно забезпечити доступ кожному індивідові (сучасні інформаційно-комунікаційні технології сприяють цьому), але й його (індивіда) ціннісно вмотивувати. Питання про мету та спосіб використання знань визначає етику вільного доступу до знань. Останній зорієнтовано на відкритість знань, а не на універсальність їхніх значень. Формування нової етики доступу до знань запобігає посиленню дії так званого «ефекту Матфея». Останній фіксує поглиблення розриву в галузі доступу до знань та інформації між сегментами населення з вищим соціально-економічним статусом та/або вищим рівнем формальної освіти, котрі схильні до швидшого засвоєння цієї інформації, і сегментами населення з нижчим статусом та менш якісною освітою (Див.: Кюблер, 2010: с.173). Посилення нерівності доступу до знань вимагає розробки такої дослідницької перспективи знань, котра б враховувала цю тенденцію.

У Доповіді ЮНЕСКО згадано слова П. Рікера про «чудо перекладу» (Див.: UNESCO World Report, 2005: р. 148), завдяки якому реалізується фундаментальна здібність людської істоти творити спільні значення на основі відмінностей. Ідеться про те, що переклад через примирення універсальності та розмаїття спроможний моделювати такі спільності, котрі сприяють збереженню та збагаченню багатоманітності кожного.

Виявлення евристичного ресурсу локальних (автохтонних) знань та механізмів їхньої взаємодії з глобальними (універсальними) знаннями знижує ризики культурної замкненості та втрати власних ресурсів знання. Адже дія «ефекту Матфея» може поширюватися не лише на різні сегменти певної соціальної системи, але й на різні культури. Ось чому важливим напрямом трансформації сучасних знань є набуття пластичності. Пластичність дає змогу науковим знанням створювати нові зв'язки не лише з іншими теоретичними знаннями у формі міждисциплінарних, трансдисциплінарних та пост-дисциплінарних взаємодій, але й із *донауковими* та *нетеоретичними* знаннями. Перетворення знань із об'єктивних на пластичні нейтралізує модерну ієрархічність знань, тим самим відновлюючи їхній етичний потенціал.

Нова етика вільного доступу до знань передбачає не просто визнання принципової множинності розуму, але й можливість взаємодії його різних порядків та типів. Таким чином повертаємося до ідеї Аристотеля про захист розмаїття від єдності, котра «діє завжди таким чином, що певна

форма розуму починає панувати над іншою... За словами Аристотеля, завданням філософії є запобігання цьому та виступ проти такої фальшивої єдності на захист множинності» (Вельш, 2004: с. 260). Розуміючи розум як здатність, що специфікує та плюралізує, Аристотель говорить про становлення специфічних форм розуму лише в контексті їхнього перебування поруч із іншими формами. «Розум існує завдяки множинності своїх форм. Його «єдність» полягає не в способі уніфікації. Вона існує між формами розуму та через певну розбіжність» (Вельш, 2004: с. 260). Епоха суспільств спільних знань потребує втілення цих ідей. Неспроможність розлучитися з думкою про єдину об'єктивну істину знесилоє розум. Тоді як питання виживання людства – це посилення розуму за рахунок його розмаїття.

Висновки

Суспільство знань означає перехід від ідеї єдності форм раціональності до ідеї їх розмаїття. Захист останнього стає можливим на підставі подолання модерної ієрархії знань. Це дає змогу відновити їхній етичний потенціал. Ось чому теоретичний розум дедалі більше уподібнюється до практичного. Його захоплення незмінними та об'єктивними сутностями гальмується прагненням конкретних людей до щастя та успіху, котре скеровує теоретичний розум у бік мінливого та ситуативного. Визначення суспільства знань у множині вказує на ті зрушення епістемологічної настанови, котрі сприяють подоланню вузькотехнологічного детермінізму модерної науки в його прагненні до створення ідеальної моделі суспільства. Щастя та успіх можуть бути різними. Головне – щоб щастя та успіх одних не руйнували щастя та успіх інших. Тоді суспільства знань перетворюються на «суспільства спільно використовуваних знань», доступ до яких є вільним та справедливим. Інакше людству загрожує небезпека деградації до форми кіборга чи дикуна.

Література:

1. Вельш В. Наш постмодерний модерн / Переклад з німецької А. Богачова, М. Култаєвої, Л. Ситніченко – К.: Альтерпрес, 2004.
2. Горбунова Л. Транскультурна компетентність: освітній шлях до глобальної культури миру / Філософія освіти, 2014, № 2(15).
3. Кайку М. Фізика майбутнього / Переклала з англ. А. Кам'янець. – Львів: Літопис, 2013.
4. Кюблер Ханс-Дітер. Міфи про суспільство знань / Переклад з німецької Ю. Уваров – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010.
5. Філософія освіти. Навчальний посібник / За заг. ред. В. Андрюшенка, І. Предборської. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009.

6. Huebner Jonathan A possible declining trend for worldwide innovation Technological Forecasting & Social Change 72 (2005) 980 – 986 Режим доступу: www.sciencedirect.com
7. Towards Knowledge Societies. UNESCO World Report. UNESCO Publishing, 2005.

Гомилко Ольга. Общество знаний как вызов рациональности

Концепт общества знаний определяет ситуацию, когда, с одной стороны, стремительный рост влияния знаний на человеческую жизнь открывает ее новые возможности и продуктивные перспективы, а с другой – обостряет риски регресса человеческой рациональности. Анализ этой дилеммы составляет цель статьи. Основной тезис заключается в утверждении, что современная критика рациональности должна быть направлена на ее укрепление, а не ослабление и противопоставление другим сферам человеческого бытия. Общество знаний ставит рациональность перед вызовами кардинальных изменений, а не ограничений. Главный вектор таких изменений – преодоление современной формы рациональности благодаря переходу от идеи единства форм рациональности к идее их многообразия. Последняя предполагает признание ситуативной силы знаний, что ослабляет их современную иерархию и критерий объективности знаний. Тогда концепт «общество знаний» следует рассматривать во множественном числе как «общества знаний», где использование знаний является общим, а доступ к ним свободным и справедливым. Неспособность справиться с вызовами рациональности толкает человечество либо на путь технократического порабощения, либо к скатыванию в варварство.

Ключевые слова: *знания, информационное общество, современная наука, образование, практический разум, рациональность, «общества знаний».*

Gomilko Olga. Knowledge Society as a Challenge to Rationality

The concept of knowledge society defines a situation where, on the one hand, a rapid growth of the impact of knowledge on human life opens its new opportunities and productive perspective, but, on the other hand, it exacerbates the risks of human rationality regression. The purpose of the article is to analyze that dilemma. The main thesis is the assertion that criticism of rationality should be aimed at its strengthening, not weakening or putting it in opposition to other spheres of human existence. A knowledge society challenges the rationality through its radical changes, not restrictions. The basic vector of its changes is aimed at overcoming of the modern kind of rationality due to transition from the idea of unity of different forms of rationality to the idea of its diversity. The latter implies recognition of situational knowledge as the agent of distortion for the modern knowledge hierarchy and its objectivity. Then the concept of knowledge society should be seen in plural as “knowledge societies”, where the use of knowledge is shared and access to knowledge is free and fair. Failure to deal with the challenges of rationality pushes humanity to the path of technocratic servitude or makes it slide into barbarism.

Keywords: *knowledge, information society, a modern science, education, practical reason, rationality, “knowledge societies”.*

Ольга Гомілко – доктор філософських наук, професор, старший науковий співробітник відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України.

E-mail: olga.gomilko@gmail.com

Olga Gomilko – Doctor of sciences in philosophy (habilitation), Professor, Senior Research Fellow, The National Academy of Sciences of Ukraine, H. Skovoroda Institute of Philosophy, Department of Philosophy of Culture, Ethics, Aesthetics. E-mail: olga.gomilko@gmail.com